

Igaunu trimdas sporta attēlojums Igaunu Sporta muzejā

Kalle Volaidis, Enna Mainla (Kalle Voolaid, Enn Mainla)

Igaunu Sports muzejs

Lai gan Igaunija ir maza valsts un pasaulē ir tikai viens miljons igauņu, mēs lepni varam saukt sevi par sporta nāciju. Šo apgalvojumu ir grūti pierādīt, bet vidusmērā igauņi, šķiet, ciena sportu un zina par to vairāk nekā “vidējais statistiskais pasaules pilsonis”.

Un tā nav igauņu vaina, ka ievērojama daļa viņu sporta aktivitāšu pavadītas ārpus dzimtās zemes. Noteikti tā ir mazu nāciju traģēdija, ka tās bieži atrodas lielvalstu ceļā un kļūst par pasaules politikas rotaļlietām. Protams, igauņi atstāja vēsturisko dzimteni dažādu iemeslu dēļ, bet lielākā un traģiskākā ir Otrā pasaules kara pārvietošanās, kas vismaz 70 000 igauņu padarīja par bēgļiem Vācijā un Zviedrijā.

Mūsdienās ārzemju igauņu skaits, t.i. igauņu, kas pastāvīgi dzīvo ārpus Igaunijas, ir daudz lielāks par 100 000; lielākās kopienas ir Krievijā, ASV, Kanādā, Zviedrijā un Somijā. Ievērojamas igauņu kopienas ir vairāk nekā desmit valstīs visā pasaulē. (http://www.vm.ee/est/kat_194/883.html)

Igaunu sporta aktivitātes pasaulē

Zināmā mērā pastāvējusi arī agrāk, organizāciju un sabiedriskā dzīve strauji uzplauka pēc Otrā pasaules kara. Tika izdotas publikācijas igauņu valodā, veidotas skolas un klubi. Šī attīstība skāra arī sporta dzīvi. Pirmās organizācijas parādījās Eiropā, vēlāk Jaunajā Pasaulē, uz kuriem igauņi aktīvi aizplūda 1940. gadu beigās un 1950. gadu sākumā.

Sportistiem organizēšanos pēc nacionālā principa noteikti ietekmēja viņu gaidas un cerības pārstāvēt „pamirušo” Igauniju starptautiskajā arēnā.

Ārands Ross (Aarand Roos), kas pētīja trimdas igauņu sporta vēsturi, trāpīgi raksturoja igauņus viņu situācijā jaunajās rezidences valstīs – kļīstošie holandieši vai cilvēki ārpus likuma (Roos 1996). Tie, kam nav reālas dzimtās zemes kā pamata, nevar ienākt starptautiskajā arēnā.

Igaunu sportisti trimdā centās konkurēt kā Igaunijas pārstāvji daudzos gadījumos – cīņā par Stokholmas 1947. gada pasaules kausu šaušanā vai 1952. gada Olimpiskajās spēlēs Helsinkos. Diemžēl tas izrādījās neiespējami un drīz viņi saprata, ka vienīgais risinājums ir pieņemt jaunās mītnes zemes pilsonību un piedalīties starptautiskajā sporta dzīvē šādā veidā. Tā slēpotājs Juki Johanness Pents (Juki-Johannes Pent), kurš pārstāvēja Vāciju, bija pirmais igauņis, kas piedalījās Olimpiskās spēlēs pēc Otrā Pasaules kara, – 1952. gadā Oslo. Tomēr tajos juceklīgajos laikos daudziem talantīgiem sportistiem nebija iespēju tikai tāpēc, ka viņiem nebija pilsonības.

Lai paustu viņu nacionālās jūtas, tika izveidotas nacionālās sporta biedrības. Tika rīkotas sacensības ar bēgļiem no citām valstīm – to starpā arī Baltijas trimdinieku čempionāts, liels skaits protestu olimpisko spēļu utt. (Roos 1996). Daudzās vietās (piemēram Ziemeļamerikā) Igaunijas sporta biedrības pastāvēja jau iepriekš un pēc Otrā Pasaules kara tām pievienojās jaunas. Lielākie un stiprākie sporta klubi bija un ir, piemēram, Toronto ESS Kalev (to vadīja Elmārs Hermanns (Elmar Hermann), pēdējais priekšsēdētājs Ilmārs Vaikla (Ilmar Vaikla)), vingrošanas klubs Ritmika (Anneli Riga, Sīna Kasekampa (Siina Kasekamp)) un Kales-Estienne (Evelīna Kopa (Evelyn Koop)) Kanādā; Idla-Center, ko dibināja leģendārais vingrošanas skolotājs Ernsts Idla (Ernst Idla) Stokholmā un Stokholmas Eesti Kalev (Aleksanders Paluvere) Zviedrijā; sporta klubs Estonia (Antss Hollands (Ants

Holland)) Austrālijā utt. Bez tam bija sporta klubi, kas pievienojušies daudzām nacionālajām biedrībām un savienībām ar plašāku darbības lauku.

Lai koordinētu to darbību, bija izveidotas apvienotās sporta biedrības: Igaņu sporta savienība Zviedrijā tika nodibināta 1950.g, Austrālijā 1953.g un ASV 1954. gadā. Igaņu darbības sfēras bija (ir) lielas un izvēles plašas: sākot ar vieglatlētiķi, basketbolu, volejbolu un beidzot ar burāšanu, šahu, golfu, motosportu un tenisu. Daudzos gadījumos igauņi bija pirmsācēji valstī, kā, piemēram ritmiskā vingrošanā Kanādā (Helēne Tīdus (Helene Tiidus) un Evelīna Kopa (Evelyn Koop); Lēne(Laane) 2000:121) un Jaunzēlandē (Emmija Toke-Belvoda (Emmy Tokke-Belwood); Lēne(Laane) 2000:75) vai orientēšanā Kanādā (Aleksandrs Pēpre (Aleksander Peepre); Lēne (Laane) 2000:174).

Tika publicēti arī sporta periodiskie izdevumi igauņu valodā. Austrālijas igauņu sporta savienība izdeva 1960. gadā laikrakstu "Sporditeel", kas vairākus gadus bija pasaulē vienīgais starptautiskais sporta žurnāls igauņu valodā (Selge 1988).

Igaņu trimdas sporta takas

Sporta dzīves virsotne, kas aizsākās 1940.-1950. gados, bija sasniegta 1960. - 1970. gados. Tai sekoja klusa atkāpšanās un izzušana. Bet tas ir dabiski, jo ar laiku daudzi entuziasma pilni pirmsācēji aizgāja aizsaulē. Jaunā paaudze tomēr pārsvarā ir labāk integrēta vietējā dzīvē, un pēc nacionālā principa veidotajām savienībām jālikvidējas.

Šeit rodas jautājums: ko darīt ar materiāliem, kas atspoguļo aktīvās darbības trimdā, un ar šo savienību arhīviem? Tiesa, mēs labi zinām, ka pasaulē ir daudz igauņu arhīvu (Austrālijā, ASV utt.), bet tiem nav tiešu sporta departamentu. Dažreiz arī saglabāšanas apstākļi nav tie labākie. Gadās, ka materiāli netiek saglabāti, jo nav organizācijas, kurai tie ir piederīgi.

Dzimtenē informācija par trimdas sportu vienmēr bijusi aktuāla, agrāk slepeni, bet no Igaunijas neatkarības atgūšanas laika – publiski pieejam. Pirmkārt, maz tomēr bija zināms par to, kas notika ārpusaulē. Logs tika atvērts, lielā mērā pateicoties 2000. gadā publicētajai Tīta Lēnes (Tiit Lääne) grāmatai "Igaņu trimdas sports" (Valis-Eesti spordielu). Vāps Vahers (Vaap Vaher) tās apskatā raksta: "Sporta vēsturnieks Tīts Lēne paveica nelielu brīnumu – ar vienu vēzienu viņš ir atvēris mums pilnīgi jaunu pasauli. Efekts bija tāds pats kā 1980. gadu beigās, kad mēs šeit mājās pēkšņi atklājam igauņu trimdas literatūru. Tīta Lēnes monogrāfija "Igaņu trimdas sports 1940.-1991." ievelk pirmo elpas vilcienu un jautā: kāpēc es par to visu nezināju agrāk?" (Vaher 2000).

Šeit minētie uzdevumi ir Igaņu Sporta Muzeja (ESM) funkcijas. Tartu Igaņu Sporta Muzeja statūti noteica, ka tas ir igauņu sporta, sporta kultūras un sporta vēstures centrālais muzejs, kas krāj, saglabā, analizē un padara publiski pieejamus materiālus, kas saistīti ar Igaunijas un tās cilvēku fizisko kultūru un sportu.

Pie tam sporta muzejs darbojas kā daudzfunkcionāls kultūras centrs ar pastāvīgu izstādi Hortus Athleticus, ko papildina dažādas izstādes, konferences, semināri, sanāksmes utt, publikācijas, bibliotēka ar publisko lasītavu un aktivitātēm, kur bērni var ne tikai saņemt informāciju, bet arī piedalīties pašī.

Muzejs bija dibināts uz sociālās bāzes Tartu 1963.gadā; ESM par valsts muzeju kļuva 1967. gadā, tā pirmā pastāvīgā izstāde tika atvērta 1971. gadā. Šobrīd sporta muzeja kolekcijā ir ap 120 000 vienību, kas attiecas uz sporta vēsturi, un 4000 no tām saistītas ar trimdas sportu.

Sporta muzejs, protams, jau agrāk meklēja un atrada kontaktus ar cilvēkiem aiz dzelzs aizkara. Rezultātā materiāli – dokumenti, fotogrāfijas un arī priekšmeti – pakāpeniski nonāca muzejā. Starp pirmajiem bija treneru Helēnas un Arvo Tīdu (Tiidus) (Kanāda) ieraksti un fotogrāfijas, un materiāli, kurus atsūtījis peldēšanas treneris Mai Krēms (Mai Kreem) (arī no Kanādas). Mums ir priekšmeti un kausi no labi pazīstamajiem sportistiem Alfrēda Māzika

(Alfred Maasik), Hansa Moksas (Hans Moks), Eduarda Putsepa (Eduard Putsepp), Ago Neo, Antona Rādika (Anton Raadik) un citiem. Un visbeidzot, bet ne mazāk svarīgi – iespējams, ka līdz šim visvērtīgākie materiāli atrodas Ernsta Idlas (Ernst Idla) un Reino Sepa (Reino Sepp) arhīvos.

Mēs pamazām pārliecinājāmies, ka šī tēma un joma ir aktuāla un nepieciešama un ir jāturpina veikt pētījumus. 1996. gadā devītajā muzeja konferencē viens no tematiem bija igauņu trimdas sports. Uzstādās gan vietēji, gan ārzemju referenti.

Tajā pašā gadā mēs atklājam publikai izstādi “Igauņu trimdas sporta dzīves momenti” un demonstrējam sakrātos materiālus un ziņas, kas mums toreiz bija. Šie projekti palīdzēja muzejam saprast, cik maz mums zināms šajā jomā, un lika mums apzināties sistemātiskās pieejas nepieciešamību.

Jaunās muzeja mājas rekonstrukcija (ESM, Tartu, Rūtli (Ruutli) ielā 15), kas tika pabeigta 2001. gadā, atviegloja šo uzdevumu. 2004. gadā tika uzsākts projekts “Igaunijas trimdas sporta attēlojums”, kurš tiek īstenots sadarbībā ar Igauņu Sporta Vēstures Biedrību (ESAS).

1989. gadā dibinātā Igauņu Sporta Vēstures Biedrība (ESAS) ir organizācija, kas vieno cilvēkus, kuri interesējas par sporta vēsturi Igaunijā. Pašlaik biedrībā ir vairāk nekā 100 dalībnieku, ieskaitot arī ārzemēs dzīvojošus igauņus. Biedrības galvenais mērķis ir vecināt sporta vēstures pētījumus Igaunijā un palīdzēt sporta muzejam tā darbā.

Igauņu trimdas sporta attēlojums

Projekta mērķis ir apkopot materiālus par Igauņu sportu un sporta vēsturi trimdā un sastādīt atbilstošu datu bāzi. Materiāls ir apkopots atbilstoši ESM principiem, t.i. galvenā prioritāte ir materiāliem par starptautiskajām sacensībām, sporta ekipējumu, sporta apģērbu, kausiem, materiāliem, kas saistīti ar slavenībām, un publikācijām par sportu.

Minētajā datu bāzē ir iekļautas atsauces uz cilvēkiem un organizācijām visā pasaulē, kas atspoguļojuši igauņu dzīvotspēju sporta jomā. Pašreiz datu bāze ir mūsu datoros un sarakstē, bet turpmākie plāni ir lielāki. Nākotnē mēs ceram izveidot to kā daļu no muzeju kolekcijas datu bāzes. No vienas puses, tā domāta izmantošanai pētniekiem un cilvēkiem, kas interesējas par sportu, no otras – pieejama Internetā. Protams, tai jāatbilst KVIS, kultūras mantojuma informācijas sistēmai, un tās atjauninātajai versijai, muzeja informācijas sistēmai, kuras mērķis ir padarīt muzeja mantojumu pieejamu plašam lietotāju lokam, vienlaicīgi saglabājot informācijas drošību. Citiem vārdiem sakot: ir svarīgi saprast, ka mēs vēlamies būt lielākas sistēmas daļa un nevēlamies veidot atsevišķu datubāzi.

Projekts ietver mācību ekskursijas uz nozīmīgāko igauņu dzīvesvietām visā pasaulē, kontaktus ar sporta veterāniem, viņu radniekiem un Igaunijas sporta organizācijām. Mēs apkopojam atmiņas, intervējam ar sportu saistītus cilvēkus, cenšamies gūt jaunus materiālus mūsu kolekcijai un datubāzei.

Tika rīkoti daudzi semināri un izstādes, piemēram, trimdas sporta vēsturnieku Rēta Hovela-Nurberga (Reet Howell-Nurberg) un Reino Sepa (Reino Sepp) atceres diena, Kanādas igauņu sporta trofejas, u.c. Nozīmīgākie bija ceļojumi uz Kanādu (Toronto) 2004. gada vasarā un uz Zviedriju (Stoholmu) 2005. gada rudenī.

Pirmais ietilpīgā projekta posms noslēgsies ar konferenci Igaunijas Sporta muzejā; mēs arī izdosim publikācijas un rīkosim lielu izstādi, veltītu igauņu sportam trimdā.

Literatūra

Lääne, Tiit 2000. *Välis-Easti spordielu*. Tallin, 2000.

Roos, Aarand 1996. Välis-Easti sport. – *Eesti Spordimuuseumi ja Eesti Spordiajaloo Seltsi toimetised* I. Tartu, 1996, pp.100-105.

Saatkonnad ja väliseesti kogukonnad (http://www.vm.ee/est/kat_194/883.html)

Selge, Eduard 1988. Eesti sport Austraalias. - *Eestlased Austraalias* I, Adelaide, 1988, pp.180-195.

Vaher, Vaapo 2000. Entusiasmi ülistus. - *Sirp* 2000, 46.

Tulkoja Inta Mazure